

**VERKENNING
KANSEN EN MOGELIJKHEDEN VOOR
ONTWIKKELING VISIE EN BELEID
SEKSUALITEIT IN DE KINDEROPVANG
(KINDERDAGVERBLIJVEN EN BUITENSCHOOLSE
OPVANG)**

**VERKENNING
KANSEN EN MOGELIJKHEDEN VOOR
ONTWIKKELING VISIE EN BELEID
SEKSUALITEIT IN DE KINDEROPVANG
(KINDERDAGVERBLIJVEN EN BUITENSCHOOLSE
OPVANG)**

Utrecht, 31 januari 2013

Auteurs: Ineke Mouthaan en Ineke van der Vlugt, Rutgers WPF

© 2013 Rutgers WPF
www.rutgerswfp.nl

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
1 Doel en werkwijze	3
1.1 Doel	3
1.2 Werkwijze	3
2 Screening van relevante documentatie	7
3 Bevindingen uit de gesprekken	11
3.1 Actuele seksuele vraagstukken binnen kinderopvangorganisaties	11
3.2 Visie op seksualiteit en seksuele opvoeding	12
3.3 Beleid op seksualiteit en seksuele opvoeding	13
3.4 Vertaling van beleid naar pedagogisch handelen in de praktijk	16
3.5 Inbedding van visie en beleid	17
3.6 Successen en knelpunten	18
3.7 Ondersteuningsbehoeften	19
3.8 Ondersteuningsaanbod, invloedrijke kanalen en rol van Rutgers WPF	20
4 Conclusies en aanbevelingen	25
4.1 Conclusies	25
4.2 Aanbevelingen	26
Referenties	29
Bijlage Lijst van geïnterviewde personen en organisaties	31

Voorwoord

De kinderopvang (kinderdagverblijven en buitenschoolse opvang) speelt een belangrijke rol bij de opvoeding van kinderen en kan bijdragen aan een positieve en gezonde seksuele ontwikkeling van kinderen. Professionals in de kinderopvang én ouders worden in toenemende mate geconfronteerd met vraagstukken rondom intimiteit, lichamelijke integriteit en seksueel gedrag van jonge kinderen. Ouders, maar ook professionals maken zich soms zorgen over de seksuele ontwikkeling en het seksuele gedrag van hun kinderen en hechten veel belang aan een veilig opvoedingsklimaat (Zwiep, 2008 en 2009).

Ook bij Rutgers WPF kwamen signalen binnen dat professionals in de kinderopvang worstelen met vragen over seksueel gedrag van kinderen. Het lijkt erop dat zij onvoldoende op de hoogte zijn van de normale seksuele ontwikkeling van jonge kinderen en niet weten hoe te handelen bij seksueel getint gedrag. Bijvoorbeeld: een peuter die in het bijzijn van andere groepen in de groep met de geslachtsdelen speelt en/of seksueel getinte opmerkingen maakt; kinderen die met elkaar 'doktertje spelen' of schuttingtaal gebruiken; kinderen die vragen stellen over seksualiteit. Het lijkt lastig voor hen om te bepalen welk gedrag bij de normale seksuele ontwikkeling hoort en welk gedrag afwijkend of schadelijk is voor de verdere ontwikkeling.

Sinds 2005 bestaat een nieuwe wet op de kinderopvang, maar seksualiteit maakt geen onderdeel uit van het kwaliteitsbeleid. De laatste tijd staan de thema's seksualiteit en preventie seksueel misbruik wel hoger op de agenda. De geruchtmakende zaak rondom kinderpornografie en seksueel misbruik van kinderen in de kinderopvang (december 2010) heeft hieraan bijgedragen. De indruk bestaat dat het accent vooral ligt op regulering en protocollering en preventie van seksueel misbruik. Er lijkt minder aandacht te zijn voor de seksuele ontwikkeling van kinderen en een veilig en ondersteunend opvoedingsklimaat. We hebben de indruk dat in de kinderopvang een duidelijke visie op seksualiteit, beleid en pedagogisch handelen vooralsnog ontbreekt. Hierdoor is het risico aanwezig dat seksueel gedrag van kinderen te snel wordt geproblematiseerd of dat bij vermoedens van seksuele grensoverschrijding of zorgwekkend gedrag juist te laat of inadequaet wordt ingegrepen.

Gezien het bovenstaande heeft Rutgers WPF, in samenwerking met het FWOS (Fonds Wetenschappelijk Onderzoek Seksualiteit), het initiatief genomen een verkenning uit te voeren naar het thema seksualiteit in visie, beleid en praktijk van de kinderopvang. In dit rapport staan de bevindingen van deze verkenning centraal. In hoofdstuk 1 worden het doel en de werkwijze van de verkenning toegelicht. In hoofdstuk 2 wordt beschreven hoe seksualiteit en seksuele opvoeding al of niet aan de orde komen in de pedagogische beleidskaders voor de kinderopvang. In hoofdstuk 3 worden de ervaringen van de kinderopvang beschreven, hun visie en beleid, gesignaleerde knelpunten en successen en de behoefte aan ondersteuning. In dat hoofdstuk komen ook de bevindingen uit de gesprekken met vertegenwoordigers van landelijke en ondersteunende partijen aan de orde. In hoofdstuk 4 staan de belangrijkste conclusies en aanbevelingen.

Rutgers WPF zal de bevindingen van deze verkenning verder uitwerken tot een plan van aanpak opdat dit thema meer geborgd wordt in de kinderopvang en buitenschoolse opvang.

Wij willen alle organisaties en personen die meegewerkt hebben aan deze verkenning hartelijk bedanken voor hun bereidheid om ervaringen en inzichten met ons te delen. Daarnaast willen we ook het FWOS hartelijk bedanken voor hun financiële bijdrage aan deze verkenning. Zonder hun steun was dit niet mogelijk geweest.

Ineke van der Vlugt
Ineke Mouthaan
Rutgers WPF

1 Doel en werkwijze

1.1 Doel

Het doel van de verkenning is meer inzicht te krijgen in kansen en mogelijkheden om een positieve visie op seksualiteit en jonge kinderen in de kinderopvang (kinderdagverblijven en buitenschoolse opvang) structureel te borgen in beleid en praktijk.

De hierbij behorende vraagstellingen zijn:

- Welke bestaande pedagogische beleidskaders bieden kansen voor verdere inbedding van dit thema in de kinderopvang?
- Welke actuele vraagstukken doen zich voor in kinderopvangorganisaties op het gebied van seksualiteit en jonge kinderen?
- Wat doen kinderopvangorganisaties op het gebied van seksualiteit in visie, beleid en vertaling hiervan in het pedagogisch handelen?
- Welke (on)mogelijkheden en behoeften zijn er om een samenhangende visie op seksualiteit en pedagogisch handelen in te bedden in beleid en praktijk van kinderopvangorganisaties?
- Wat zijn succesfactoren en knelpunten?
- Welke ondersteuningsbehoeften bestaan er?
- Welke partijen en kanalen spelen een rol of kunnen een rol kunnen spelen bij ondersteuning, verdere agendering en borging van dit thema in de kinderopvang? Welke rol zou Rutgers WPF hierin kunnen spelen?

1.2 Werkwijze

Om bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden is er voor gekozen om relevante documentatie te screenen op het thema seksuele ontwikkeling en opvoeding en om verkennende gesprekken te houden met een aantal sleutelpersonen en vertegenwoordigers binnen de kinderopvang, te weten:

- Vijf kinderopvangorganisaties (voorlopers) in diverse delen van het land om zicht te krijgen op wat er al gebeurt en om de (on)mogelijkheden van een structurele aanpak te verkennen.
- Drie landelijke partijen (MO Groep (ondernemersorganisatie voor de branches Welzijn, Jeugdzorg en Kinderopvang), BKK (Bureau Kwaliteit Kinderopvang) en BOiNK (Belangenvereniging van Ouders in de Kinderopvang) om draagvlak, behoeften en knelpunten te peilen en mogelijkheden voor kwaliteitsborging en certificering te verkennen.
- Drie deskundigen of bureaus om ervaringen en inzichten te bundelen rondom ondersteuning en scholing van de kinderopvang.
- Twee wetenschappers om inzicht te krijgen in theoretische beschouwingen over pedagogisch handelen in de kinderopvang in relatie tot seksualiteit.

Hieronder wordt beschreven hoe de verkenning uiteindelijk is ingericht en welke keuzes daarbij zijn gemaakt.

Relevante documentatie

In het kader van de verkenning was het belangrijk om na te gaan in hoeverre de thema's seksuele ontwikkeling en seksuele opvoeding in de bestaande pedagogische kaders aan bod komen en in hoeverre deze kaders handvatten bieden voor beleid en praktijk. Concreet gaat het om vier recent ontwikkelde pedagogische kaders:

- Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar (Singer & Kleerekoper, 2009).
- Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar. Springplank naar een gefundeerde aanpak in de buitenschoolse opvang (Schreuder, Boogaard, Fukkink & Hoex, 2011).
- Pedagogisch kader gastouderopvang. November 2012 (Boogaard, Hoex, Van Dalen-Kapteijn & Gevers Deynoot-Schaub; in boekvorm te verschijnen in 2013).
- Samen verschillend. Pedagogisch kader diversiteit in kindercentra 0-13 jaar (Van Keulen & Singer, 2012).

Daarnaast is ook gekeken naar de aanbevelingen uit het rapport van de commissie-Gunning (Commissie Onderzoek Zedenzaak Amsterdam, 2011) en het rapport Preventie van seksueel misbruik in de kinderopvang (Schreuder, Abrahamse & Van der Linden, 2012).

Selectie kinderopvangorganisaties

In eerste instantie is contact gelegd met een aantal grote kinderopvangorganisaties die zich inzetten voor de verbetering van de kwaliteit van de kinderopvang en deel uitmaken van de KIK (Kwaliteit In Kinderopvang). Van de zeven organisaties die benaderd zijn hebben zes bij KIK aangesloten kinderopvangorganisaties positief gereageerd, in de zin dat zij bereid waren een gesprek met ons te voeren. Daarnaast is ook een gesprek geweest met twee medewerkers van een niet bij KIK aangesloten kinderopvangorganisatie. Eén van deze medewerkers is betrokken geweest bij de ontwikkeling van één van de pedagogische kaders.

Uiteindelijk zijn gesprekken gehouden met medewerkers van zeven kinderopvangorganisaties die - deels- voorloper zijn op het gebied van seksualiteit. In de meeste gevallen betrof het gesprekken met managers, stafleden, teamleiders en/of beleidsmedewerkers. Bij een aantal gesprekken waren zowel de managers en staf van de kinderdagverblijven als van de buitenschoolse opvang aanwezig. De organisaties waren verspreid over het land (van Groningen tot Tilburg). In de bijlage staan de namen van de organisaties en de geïnterviewde sleutelpersonen vermeld.

De gesprekken vonden plaats aan de hand van een vooraf opgestelde topiclijst, met als onderwerpen:

- Kenmerken van de kinderopvangorganisatie.
- Actuele vraagstukken in de praktijk.
- Huidige visie, beleid en vertaalslag naar praktijk.
- Inbedding en draagvlak voor structurele aanpak.
- Succesfactoren en knelpunten.
- Ondersteuningsbehoeften, invloedrijke kanalen en rol van Rutgers WPF.

Landelijke partijen

Van de drie landelijke partijen die benaderd zijn (MO Groep, BKK en BOinK) bleek alleen BOinK bereid tot een gesprek. De MO Groep verwees ons naar Jeugdzorg en Bureau Kwaliteit Kinderopvang (BKK) gaf aan alleen in te gaan op verzoeken vanuit het veld zelf. Ons werd geadviseerd om aan het eind van de verkenning samen met een aantal kinderopvangorganisaties een gesprek aan te vragen bij BKK, als de resultaten daartoe aanleiding zouden geven. Het is echter de vraag in hoeverre dit nog uitvoerbaar is, omdat de activiteiten van de BKK in principe liepen tot eind 2012¹. Het Bureau maakt mogelijk wel een doorstart, maar de nadruk komt dan te liggen op taalondersteuning van jonge kinderen.

Ondersteunende partijen voor de kinderopvang

Om zicht te krijgen op welke partijen een rol spelen in de ondersteuning en professionalisering van kinderopvangorganisaties is gekeken welke aanbieders er worden vermeld op de website van BKK. Het bleek te gaan om twee aanbieders van trainingen die zich specifiek op seksualiteit richten. Met de aanbieders van deze trainingen hebben gesprekken plaatsgevonden. Zij attendeerden ons op nog twee aanbieders. Ook met deze aanbieders zijn gesprekken gehouden.

De gesprekken vonden plaats aan de hand van een topiclijst, met als onderwerpen:

- Ondersteuningsbehoeften en actuele vraagstukken vanuit de kinderopvang.
- Ondersteuningsaanbod en bevindingen.

Verder is er een gesprek geweest met een GGD, die reageerde op de informatie over de verkenning op de website van Rutgers WPF. De GGD gaf aan ook af en toe vragen te krijgen vanuit de branche en daar ook op in te spelen.

¹ Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft 40 miljoen euro ter beschikking gesteld voor 2009-2012 voor de verbetering van de pedagogische kwaliteiten van de kinderopvang. Het Bureau Kwaliteit Kinderopvang voert de regie over de uitvoering van de plannen.

Wetenschappers

Twee wetenschappers op het gebied van pedagogisch handelen in de kinderopvang zijn per mail benaderd voor een gesprek. Zij hebben echter niet gereageerd op het verzoek.

Het gedachtegoed van deze twee wetenschappers is echter terug te vinden in de pedagogische kaders die eerder genoemd zijn en in hoofdstuk 2 worden besproken.

2 Screening van relevante documentatie

In dit hoofdstuk komen de belangrijkste bevindingen aan bod uit de screening van een aantal pedagogische beleidsdocumenten en de bevindingen van de commissie Gunning.

Pedagogische kaders

Riksen-Walraven noemt in haar oratie (2000) vier algemene opvoedingsdoelen die zijn opgenomen in de Wet Kinderopvang (2005):

- Bieden van veiligheid. Een veilige basis, een ‘thuis’ waar kinderen zich kunnen ontspannen en zichzelf kunnen zijn.
- Gelegenheid bieden voor het ontwikkelen van persoonlijke competentie. Hiermee wordt bedoeld op brede persoonskenmerken zoals veerkracht, zelfstandigheid en zelfvertrouwen, flexibiliteit en creativiteit die kinderen in staat stellen om allerlei typen problemen adequaat aan te pakken en zich goed aan te passen aan veranderende omstandigheden.
- Gelegenheid bieden voor het ontwikkelen van sociale competentie. Dit begrip omvat een heel scala aan sociale kennis en vaardigheden, zoals het zich in een ander kunnen verplaatsen, kunnen communiceren, samenwerken, anderen helpen, conflicten voorkomen en oplossen en het ontwikkelen van sociale verantwoordelijkheid.
- Overdracht van waarden en normen. Kinderen moeten de kans krijgen om zich de waarden en normen, de ‘cultuur’ eigen te maken van de samenleving waarvan zij deel uitmaken. Het gaat hier om socialisatie en cultuuroverdracht.

Een aantal pedagogen heeft deze algemene opvoedingsdoelen verder uitgewerkt en geconcretiseerd in een viertal pedagogische kaders (zie ook paragraaf 1.2):

1. Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar
2. Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar
3. Pedagogisch kader gastouderopvang
4. Pedagogisch kader diversiteit

Tijdens de verkenning is gekeken in hoeverre er in deze kaders aandacht wordt besteed aan de seksuele ontwikkeling van kinderen en hoe kinderen hierin ondersteund kunnen worden.

Ad 1: 0-4 jaar

In het pedagogisch kader 0-4 jaar komt het thema seksualiteit aan de orde in het hoofdstuk over verschonen, zindelijk worden en slapen. De beschrijving van de seksuele ontwikkeling is vrij summier. Daarentegen wordt relatief uitgebreid aangegeven wat een pedagogisch medewerker kan doen bij het ondersteunen van het kind in deze ontwikkeling (het gaat hierbij vooral om het ‘wat’ en minder om het ‘hoe’). Een aantal voorbeelden:

“De pedagogisch medewerker gaat behoedzaam om met de geslachtsdelen van de kinderen. Ze geeft technische en emotionele informatie aan kinderen die met hun lichaam bezig zijn. Ze merkt op wanneer kinderen lustgevoelens ervaren en ze respecteert dat. Wanneer kinderen elkaar aanraken, leert ze hen de behoefte aan privacy van een ander op te merken en te respecteren. Ze leert ze ‘ja’ of ‘nee’ te zeggen wanneer ze door een ander worden aangeraakt.”

En:

“De pedagogisch medewerker ondersteunt de kennis van het eigen lichaam door woorden te geven aan de geslachtsdelen en aan de gevoelens die ze bij de kinderen ziet. Ze benoemt het verschil tussen jongens en meisjes wanneer ze merkt dat kinderen daar aandacht voor hebben. Ze geeft antwoord op vragen van kinderen. Ze benoemt wat kinderen met elkaar doen en ze helpt kinderen met het stellen van grenzen aan elkaar. Ze biedt ruimte en ook grenzen voor seksueel getint gedrag. Ze bespreekt wat ‘fijn’ is en ‘niet-fijn’ en dat kinderen rekening moeten houden met wat

andere kinderen willen. Ieder kind heeft recht op privé. Zelf heeft de pedagogisch medewerker een voorbeeldfunctie in de overdracht van waarden op dit gebied.”

Ad 2: 4-13 jaar

In het pedagogisch kader 4-13 jaar is het beeld precies omgekeerd. De seksuele ontwikkeling komt relatief uitgebreid aan de orde, waarbij een onderscheid gemaakt wordt tussen de volgende leeftijdsgroepen: 4-6 jaar, 6-10 jaar en 10-13 jaar. De beschrijving van de seksuele ontwikkeling komt voor een zeer belangrijk deel overeen met andere beschrijvingen van de seksuele ontwikkelingsfasen zoals die in de richtlijn seksuele en relationele vorming (Rutgers WPF, 2011) en publicaties van Zwiep.

Concrete taken van een pedagogisch medewerker die zijn toegespitst op de seksuele ontwikkeling worden niet tot nauwelijks benoemd.

Ad 3: gastouderschap

Ook in het pedagogisch kader gastouderopvang komt de seksuele ontwikkeling (0-4, 4-6, 6-10, 10-13 jaar) aan de orde. De beschrijving correspondeert met die uit de kaders 0-4 en 4-13 jaar, maar is summierder.

Ad 4: diversiteit

Het pedagogisch kader diversiteit is een aanvulling op de kaders 0-4 en 4-13 jaar. In die kaders staan de pedagogische principes en doelen bij het opvoeden van kinderen in een groep centraal. In dit kader staat de diversiteit centraal, in samenhang met de samenleving. Het begrip diversiteit wordt breed opgevat. Het gaat om verschillen in culturele achtergrond, leef- en opvoedingsstijl, sekse, religie, sociaal milieu, beroep of opleiding. In het kader wordt -summier- aandacht besteed aan de ontwikkeling van de sekse-identiteit. Daarnaast wordt ook aandacht besteed aan seksestereotiep gedrag in de groep en sekse-specifiek gedrag en cultuurfactoren. Er worden handvatten aangereikt hoe hiermee omgegaan kan worden. Daarnaast worden ook tips gegeven hoe om te gaan met verschillen tussen jongens en meisjes.

In een hoofdstuk over omgaan met diversiteit in het team wordt iets gezegd over het belang van mannelijk rolmodellen.

De ontwikkelde pedagogische kaders bestaan nog maar kort. Het Landelijk Pedagogenplatform Kinderopvang ziet de kaders als een middel tot kwaliteitsverbetering van de sector, maar geeft ook aan dat het implementeren van een en ander veel aandacht en inzet van alle betrokken partijen zal vragen. Dit beeld kwam terug in de gesprekken met sleutelfiguren binnen de kinderopvang: de kaders zijn wel bekend, maar de concrete vertaling naar de praktijk en de implementatie ervan staan nog in de kinderschoenen.

Aanbevelingen commissie Gunning

De commissie Gunning die de Amsterdamse zedenzaak heeft onderzocht, heeft een aantal aanbevelingen geformuleerd (Commissie Onderzoek Zedenzaak Amsterdam (2011). Deze zijn door Schreuder, Abrahamse en Van der Linden (2012) ‘vertaald’ in dertien maatregelen die kinderopvangorganisaties kunnen nemen om seksueel misbruik te voorkomen:

1. Zorgen voor een goede omgang met de seksuele ontwikkeling en behoefte aan intimiteit van kinderen.
2. Zorgen voor een open aanspreekcultuur.
3. Omgangsnormen vastleggen.
4. Zorgen voor vier ogen, vier oren (vierogenprincipe) en transparantie.
5. Strikte werving en selectie.
6. Zorgen voor deskundig en stabiel personeel.
7. Opnemen in kwaliteitszorg.
8. Regels opstellen voor cameragebruik.
9. Kinderen weerbaar maken.
10. De rol van ouders versterken.
11. Goed signaleren.

12. Melden.

13. Handelwijze na een melding van seksueel misbruik.

Van deze maatregelen is op dit moment het in huis hebben van een Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG) verplicht. Met ingang van 1 juli 2013 zijn kinderopvangorganisaties verplicht de opvang volgens het vierogenprincipe te organiseren. Verder is de verwachting dat de verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling per 1 juni 2013 van kracht wordt. De andere maatregelen hebben de status van een advies.

3 Bevindingen uit de gesprekken

In dit hoofdstuk komen de belangrijkste bevindingen uit de gesprekken aan de orde met betrekking tot:

- Actuele seksuele vraagstukken in de praktijk van de kinderopvang en naschoolse opvang.
- Visie, beleid en pedagogisch handelen in de praktijk.
- Inbedding.
- Successen en knelpunten.
- Ondersteuningsbehoeften.
- Ondersteuningsaanbod, invloedrijke kanalen en rol van Rutgers WPF.

3.1 Actuele seksuele vraagstukken binnen kinderopvangorganisaties

In de gesprekken met de kinderopvangorganisaties blijkt dat het thema seksualiteit regelmatig op de agenda staat, waarbij een aantal vraagstukken naar voren komt.

Duiden van seksueel gedrag

Kinderopvangorganisaties worden veelvuldig geconfronteerd met seksueel gedrag van kinderen. De meeste vragen van de pedagogisch medewerkers hebben betrekking op het duiden van seksueel gedrag van kinderen.

Een paar voorbeelden:

- Is het seksuele gedrag normaal of niet normaal gedrag?
- Wanneer is er sprake van seksueel grensoverschrijdend gedrag en wanneer is het gedrag meer een uiting van experimenteergedrag en onschuldig of niet schadelijk voor het betreffende kind of andere kinderen?

Voorbeelden in kinderdagverblijven (0-4 jaar):

- Is het normaal dat een meisje van drie op haar stoel zit te wippen?
- Kinderen die elkaars geslachtsdelen bekijken.
- Een jongetje van twee zit steeds aan zijn piemel. Moet ik daar iets mee?
- Wat doe je als twee kinderen van vier hun broek uitdoen?

In de buitenschoolse opvang leeft het thema seksualiteit nog sterker dan in de kinderdagverblijven. Dit houdt vooral verband met de context: in een groep zitten kinderen met verschillende leeftijden, er is sprake van een vrijetijdskarakter en een grotere bewegingsvrijheid. Daarnaast zijn deze kinderen ouder, komen van verschillende scholen en experimenteren al meer met relaties en seksualiteit. Hierdoor is de kans op seksueel riskant gedrag mogelijk groter.

Voorbeelden van veelvoorkomende gedragingen in de buitenschoolse opvang (4-12 jaar):

- Kinderen die op het toilet elkaars plasser bekijken.
- Kinderen die met elkaar zoenen.
- Kinderen die bloot op elkaar liggen.
- Kinderen die negatieve of grove opmerkingen maken.
- Kinderen die elkaar betasten op het toilet.
- Twee jongetjes van 10 die het onderbroekje van een meisje van 5 uittrekken.
- Een kind dat een ander kind onder druk zet om de vagina aan te raken.
- Jongens die aan elkaars piemel hebben gezeten in het toilet.
- Een kind dat met een stift bij een ander kind een rode stip op de schaamlippen heeft gezet.
- Uitdagend seksueel gedrag van meisjes.

Handelingsverlegenheid

Seksuele gedragingen van jonge kinderen leiden vaak tot grote handelingsverlegenheid bij de pedagogisch werkers. Soms wordt het seksuele gedrag niet opgemerkt, niet bespreekbaar gemaakt, niet bijgestuurd, inadequaat geduid of seksueel verontrustend gedrag wordt niet tijdig gesignaleerd. Het ontbreekt veel medewerkers aan kennis over de seksuele ontwikkeling.

Gêne en confrontatie met persoonlijke waarden en normen

De meeste pedagogisch medewerkers zijn jong en komen net van de opleiding. Bij hen bestaat vaak gêne om over het onderwerp te praten. Ook leidinggevendenden weten niet altijd raad met het onderwerp. Seksualiteit is een thema dat erg raakt aan de persoonlijke normen en waarden van de professionals. Medewerkers kunnen verschillen in de waarden en normen die zij van huis uit hebben meegekregen en deze kunnen botsen met de waarden en normen van ouders. Dit geldt niet alleen voor medewerkers of ouders met een niet Nederlandse achtergrond. Ook tussen Nederlandse medewerkers zijn er soms grote verschillen in waarden en normen over seksualiteit en de seksuele opvoeding van jonge kinderen.

Ouders

Medewerkers weten vaak niet hoe zij met ouders het gesprek over seksualiteit of seksueel gedrag van kinderen kunnen aangaan. Ook weten zij soms niet hoe zij moeten reageren op overbezorgde of emotionele ouders. BOinK (Belangenvereniging van Ouders in de Kinderopvang) krijgt vooral vragen van ouders als er problemen of incidenten zijn. Ook zij merken dat ouders soms heftig reageren op ogenschijnlijk normaal seksueel gedrag. Soms gaan ouders zo ver dat ze willen dat kinderen die seksueel gedrag vertonen, verwijderd worden uit de kinderopvangorganisatie. Volgens BOinK heeft dit voor een belangrijk deel te maken met een tekort aan kennis over de normale seksuele ontwikkeling van kinderen. De indruk bestaat dat kinderopvangorganisaties soms niet professioneel opereren in dit soort situaties, waarbij zij soms te veel meegaan in de wens van de ouders. Aan de andere kant lijkt er soms ook sprake te zijn van onderschatting van thematiek of problematiek bij kinderen (niet goed signaleren of wegwuiven als er iets aan de hand is). Commercialisering van de branche leidt soms ook tot imagobescherming, wat haaks kan staan op het belang van het kind en de ouders.

3.2 Visie op seksualiteit en seksuele opvoeding

Expliciet of impliciet

Seksualiteit wordt binnen de meeste geïnterviewde kinderopvangorganisaties gezien als een vanzelfsprekend onderdeel van de ontwikkeling en de opvoeding. Wel bestaan er verschillen in de visie op het thema en de mate waarin het thema expliciet of impliciet aan bod komt. Een paar organisaties vinden het van belang dat er een duidelijke visie is op het thema, dat omschreven wordt wat er onder seksueel gezond gedrag wordt verstaan en dat het als een afzonderlijk thema wordt uitgewerkt. Andere organisaties zijn van mening dat het thema juist niet te expliciet gemaakt moet worden. “Als je een thema bijzonder maakt loop je het risico dat het thema te groot en te zwaar wordt.” Een enkele organisatie vindt het thema wel belangrijk maar heeft dit nog niet in een visie of beleid omgezet. Seksualiteit komt veelal wel terug in het protocol seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Brede of smalle visie op seksualiteit

Sommige organisaties hanteren een smalle definitie van seksualiteit en scharen hier alleen het omgaan met seksueel gedrag van kinderen onder. Andere bezien seksualiteit meer als een onderdeel van de algehele ontwikkeling van het kind. Een aantal organisaties benadrukt expliciet de positieve insteek van seksualiteit, andere associëren seksualiteit eerder met seksueel misbruik en signalering van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Als seksualiteit als onderdeel wordt gezien van de ontwikkeling van het kind worden de thema's intimiteit, relaties en weerbaarheid veelal meegenomen. De diversiteit in genderontwikkeling krijgt nauwelijks aandacht. Voor veel medewerkers is dit thema te abstract. Bij (allochtone) ouders kan dit thema een lastig onderwerp zijn als het gaat om zorgen over de homoseksuele voorkeur van het kind. Een aantal organisaties

draagt ook expliciet de visie uit dat kinderen op een positieve manier ondersteund en begeleid moeten worden bij een gezonde seksuele ontwikkeling.

Ruimte bieden of begrenzen

In de visie van een aantal organisaties moeten kinderen -juist in de kinderopvang- ruimte krijgen om te kunnen ontdekken en te experimenteren én leren met risico's om te gaan. Deze visie reflecteert de opvoedingsdoelen zoals geformuleerd in de Wet Kinderopvang (2005).

Eén kinderopvangorganisatie heeft dit vertaald in de volgende uitgangspunten voor het pedagogisch handelen op het gebied van seksualiteit:

- Zorg dragen voor een affectieve en veilige omgeving (veiligheid en geborgenheid).
- Ruimte bieden voor het onderzoeken van seksuele gevoelens en gedrag (ruimte en uitdaging).
- Eerlijk, open en respectvol omgaan met vragen en gevoelens van kinderen, dus heldere informatie geven en bijdragen aan een positief zelfbeeld.
- Kinderen leren omgaan met eigen behoeften en behoeften van anderen.
- Leren welke seksuele gedragingen wel en niet kunnen en rekening houden met anderen (respect).

Naast het bieden van ruimte om te experimenteren en het eigen lichaam te verkennen, vindt een aantal organisaties het ook van belang kinderen regels te leren over wat wel of niet gepast seksueel gedrag is. De kinderopvang ervaart hierin een groot spanningsveld. Zij moeten laveren tussen een meer ontwikkelingsgerichte benadering en zorg dragen voor een veilig opvoedingsklimaat.

3.3 Beleid op seksualiteit en seksuele opvoeding

Draagvlak

In de meeste kinderopvangorganisaties die wij gesproken hebben, bestaat draagvlak voor beleid op het thema seksualiteit en jonge kinderen. Het thema wordt als belangrijk gezien maar heeft niet altijd prioriteit. Prioriteit ligt veeleer bij de taalontwikkeling of de sociaal emotionele ontwikkeling van het kind. Sommige organisaties hebben de sociaal emotionele ontwikkeling of een veilig opvoedklimaat juist aangegrepen om beleid te maken op het thema seksualiteit. Daarnaast valt op dat het thema meer prioriteit heeft in de buitenschoolse opvang dan in de kinderdagverblijven. Mogelijk omdat de seksuele gedragingen en het experimenteergedrag van oudere kinderen pregnanter zijn dan bij jonge kinderen.

Taakopvatting

Rondom het thema seksualiteit zien de meeste kinderopvangorganisaties voor zichzelf verschillende rollen weggelegd. De meeste vinden het belangrijk dat de kinderopvang in staat is seksueel grensoverschrijdend gedrag tijdig te signaleren. Andere betrekken het thema meer bij hun pedagogische rol. De taken van de pedagogisch medewerker liggen dan meer op het opvoedkundige vlak. Voor het thema seksualiteit betekent dit dat zij ook in staat moeten zijn om kinderen waarden en normen bij te brengen, regels te leren, informatie te geven en begeleiding te bieden en om vragen van kinderen te beantwoorden. Daarnaast zouden ze in staat moeten zijn seksueel gedrag van kinderen goed te duiden, ongewenst gedrag van kinderen te voorkomen of te begrenzen en adequaat te signaleren. Richting ouders zouden zij open moeten staan voor zorgen en vragen van ouders, in staat moeten zijn hen van informatie te voorzien en onnodige paniek bij hen weg te nemen.

Verantwoordelijkheden kinderopvang

Een aantal kinderopvangorganisaties ziet het als haar verantwoordelijkheid om een bijdrage te leveren aan een gezonde seksuele ontwikkeling van het kind en/of afwijkend of zorgwekkend seksueel gedrag tijdig te signaleren. Bij een kinderopvangorganisatie die al langer met het thema bezig is, is het accent van signalering van seksueel misbruik steeds meer verschoven naar de bevordering van een positieve seksuele ontwikkeling van het kind. In de meeste gevallen ligt het accent echter vooral op een veilig opgroeklimaat voor kinderen en de signalering van seksueel

misbruik. Slechts een enkele organisatie ziet het als haar verantwoordelijkheid ook proactief aandacht te besteden aan educatie of ondersteuning van kinderen bij een gezonde seksuele ontwikkeling. De bevordering van seksuele weerbaarheid of het leren ontdekken van grenzen en wensen, is zelden in beleid verankerd. Ook relatievorming en omgang met seksuele diversiteit, diversiteit in genderrolopvattingen en seksuele oriëntatie als thema's binnen de seksuele ontwikkeling van kinderen, worden niet expliciet benoemd in beleid.

In beleid komt de verantwoordelijkheid tot uitdrukking in:

- Creëren van een veilige omgeving.
- Kennis over de normale seksuele ontwikkeling.
- Signalering seksuele grensoverschrijding/kindermishandeling.
- Bevordering van een gezonde normale seksuele ontwikkeling en weerbaarheid.
- Melding maken van kindermishandeling bij vermoeden van seksueel misbruik of seksuele grensoverschrijding.

Seksualiteit in pedagogisch beleid

Uit de gesprekken komt naar voren dat een aantal organisaties al beleid heeft gemaakt op het thema. Zo zijn er verschillende organisaties die de seksuele ontwikkeling van jonge kinderen hebben beschreven en de rol van de kinderopvang hebben geëxpliciteerd in een (pedagogisch) beleidsplan.

Voorbeeld pedagogisch beleidsplan van Kinderopvang Humanitas:

“Seksueel gedrag van kinderen wordt over het algemeen geaccepteerd binnen bepaalde grenzen. Die grenzen zijn mede afhankelijk van eigen waarden en normen. Toch hebben we een aantal duidelijke uitgangspunten bij Kinderopvang Humanitas. Kinderen doen elkaar geen pijn, een kind doet niets wat een ander niet wil, er wordt geen macht uitgeoefend en het gedrag past bij de leeftijd van het kind. Het is belangrijk om hierover met elkaar in gesprek te gaan en te blijven. Door op een goede manier aandacht te besteden aan het onderwerp seksualiteit dragen we niet alleen bij aan een positieve ontwikkeling op dit gebied, maar ook aan een veilig gevoel en het voorkomen van grensoverschrijdende seksuele incidenten”.

Deze organisatie heeft het beleid dus omgezet in een aantal waarden en regels voor de praktijk.

Ook SKSG heeft een beleidsplan opgesteld (Homan & Van der Veen, 2012). In het beleidsplan is aandacht voor de seksuele ontwikkeling van kinderen 0-12 jaar en wordt de visie op het omgaan met seksualiteit beschreven. Deze luidt als volgt:

“Uitgangspunt binnen onze instelling is dat kinderen de ruimte krijgen om zich op alle gebieden te ontwikkelen, dus ook op het terrein van de seksuele ontwikkeling. Wij bieden daarom de ruimte aan kinderen om in hun eigen tempo, zodra ze eraan toe zijn, hun eigen seksualiteit te ontdekken.

Dit betekent dat we vragen waar kinderen mee komen, dan ook niet uit de weg gaan. Een peuter die bijvoorbeeld vraagt hoe een baby uit de buik komt krijgt van ons een antwoord, uiteraard aangepast aan de leeftijd van het kind. Kinderen die in het toilet bij elkaar benoemen hoe lichaamsdelen heten, laten we hun gang gaan zolang het respectvol gebeurt. Het onderwerp verliefdheid en vriendschappen krijgt bij ons de ruimte die het nodig heeft. Het zijn situaties die elke dag zouden kunnen voorkomen omdat kinderen nieuwsgierig en leergierig zijn, maar ook speels. Juist in een vertrouwde, veilige omgeving zoals de kinderopvang, zullen zij vragen stellen of willen vertellen wat hen bezig houdt.

Net zoals bij alle andere ontwikkelingsgebieden ziet SKSG het als haar taak om kinderen hierin op een respectvolle manier te begeleiden. Met als achterliggend idee een positief beeld over seksualiteit bij kinderen te ontwikkelen, en omdat seksuele ontwikkeling niet los te koppelen is van alle andere ontwikkelingsgebieden.”

“De visie is op vier gebieden terug te vinden:

- Omgeving. Wij willen kinderen een fysiek en psychologisch veilige omgeving bieden voor een goede seksuele ontwikkeling.

- Pedagogisch klimaat. Onze pedagogisch medewerkers dragen een positief beeld uit over seksualiteit.
- Seksuele ontwikkeling van een kind. Wij bieden ruimte voor de persoonlijke ontdekkingstocht van het kind naar het eigen lichaam en de daarbij horende gevoelens.
- De sociale omgang. Wij willen binnen onze instelling kinderen leren omgaan met zichzelf en met elkaar.”

Ook in dit beleidsplan is sprake van een duidelijke visie, die vertaald wordt naar een aantal aandachtsgebieden.

Een aantal andere organisaties is nog zoekende of heeft onlangs de eerste stappen gezet. Zo heeft één kinderopvangorganisatie recent voor het eerst aandacht besteed aan het thema door een externe deskundige uit te nodigen om een middag over seksualiteit van jonge kinderen te verzorgen voor alle leidinggevenden. Op basis hiervan wordt een beleidsdocument geschreven. Bij een andere kinderopvangorganisatie wordt momenteel gewerkt aan een beleidsdocument. Hierin wordt seksualiteit opgenomen als onderdeel van de ontwikkeling van het kind waarin intimiteit, relaties en weerbaarheid aandacht krijgen.

Beleidscyclus

De meeste kinderopvangorganisaties doorlopen een bepaalde beleidscyclus. Dit betekent dat de staf/pedagogen of een speciale werkgroep aan de slag gaat met het thema en een voorstel voor beleid voorbereidt en agendeert in het MT. Of het MT geeft een werkgroep hiertoe de opdracht. In het MT worden de visie en het beleid vastgelegd. Vervolgens wordt het geïntroduceerd in de afdelingen en besproken met de pedagogisch medewerkers, cliëntenraad en/of oudercommissie. Na deze fase wordt het beleidsdocument vaak vertaald in pedagogische en praktische handvatten voor de praktijk. Om deze goed in te bedden wordt er veelal een scholingstraject georganiseerd. Normaal gesproken volgt er na een bepaalde periode ook een evaluatie van beleid maar hierover zijn geen gegevens bekend van de door ons geïnterviewde organisaties.

Het thema seksualiteit bevindt zich bij sommige organisaties vooral nog op het niveau van visie- en beleidsformulering. Bij andere vraagt het beleid nu om een praktische vertaalslag en inbedding in de praktijk en worden de eerste stappen gezet in de deskundigheidsbevordering en de verankering.

Bottum up of top down

De aanleiding om beleid te maken op dit thema komt vaak voort uit vragen en behoeften vanuit de werkvloer of naar aanleiding van incidenten of ervaringen met seksueel misbruik. Een paar voorbeelden:

- Bij één kinderopvangorganisatie heeft een incident waarbij sprake was van seksueel grensoverschrijdend gedrag van een medewerker naar een kind ertoe geleid dat het thema op de agenda werd gezet in het MT.
- Bij een andere kinderopvangorganisatie hadden medewerkers behoefte aan een professioneel kader om seksueel gedrag van kinderen op een objectieve manier te kunnen interpreteren. Dit omdat er vragen waren van medewerkers en ouders over wat wel of niet normaal seksueel gedrag is en over wanneer seksueel gedrag zorgwekkend of grensoverschrijdend is. Studenten hebben toen een onderzoek gedaan onder ouders en pedagogisch medewerkers met als belangrijkste vraagstelling hoe zij omgaan met seksualiteit van kinderen en welke waarden en normen ze hierbij tegenkomen. De uitkomsten van het onderzoek zijn gebruikt om de visie en het beleid meer handen en voeten te geven.

Ook vanuit de staf, zoals pedagogen, of leidinggevenden, zoals clustermanagers, komt regelmatig de roep om beleid te maken op dit thema. Soms agendeert de directie het thema in het MT, bijvoorbeeld naar aanleiding van veranderingen in regel- en wetgeving voor de kinderopvang of een incident. Zo heeft het rapport Gunning een belangrijke impuls gegeven voor meer beleid op dit onderwerp. De wet- en regelgeving rondom bevordering van een veilig pedagogisch klimaat is hierdoor aangescherpt. De nieuwe meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling en het protocol

kindermishandeling hebben ertoe geleid dat er meer aandacht is voor signalering en preventie van seksuele kindermishandeling.

Bij een aantal organisaties zijn de medewerkers nauw betrokken geweest bij de totstandkoming van beleid op het thema seksualiteit. Hierbij zijn ook wensen en ondersteuningsbehoeften in kaart gebracht. Bij sommige organisaties zijn op afdelings- en teamniveau themabijeenkomsten georganiseerd waarin visie en beleid zijn toegelicht. Soms waren deze bijeenkomsten ook bedoeld om de gène over het onderwerp weg te nemen.

Soms ook is een min of meer toevallige gebeurtenis de aanleiding om met het thema seksualiteit aan de slag te gaan: bij één kinderopvangorganisatie bleek een bezoek van de GGD aanleiding om met het thema aan de slag te gaan.

Reactief of proactief beleid

In de meeste organisaties komt het thema aan de orde als er een vraag is vanuit de pedagogisch medewerkers of naar aanleiding van seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen of vragen van verontruste ouders. Het beleid rondom seksualiteit wordt vooral reactief opgepakt rondom signalering van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Slechts een enkele organisatie maakt proactief beleid op seksualiteit, gezonde seksuele ontwikkeling en weerbaarheid. Bij één kinderopvangorganisatie is een manager proactief met het thema aan de slag gegaan naar aanleiding van een studiedag over seksualiteit bij kinderen. Er is toen proactief beleid ontwikkeld om de seksuele ontwikkeling van kinderen in positieve zin te bevorderen.

Incidenteel of structureel beleid

Sommige kinderopvangorganisaties zijn 5 à 6 jaar geleden gestart met het ontwikkelen van een visie en beleid op seksualiteit en zijn erin geslaagd dit thema vast te houden. Er zijn ook kinderopvangorganisaties waar het thema alleen incidenteel aandacht krijgt als zich vragen voordoen. Bij één kinderopvangorganisatie hebben alle medewerkers een training gehad over de seksuele ontwikkeling en het omgaan met seksueel gedrag van kinderen, maar hier is verder geen vervolg aan gegeven. Wat ook voorkomt is dat het thema even aandacht krijgt, maar dit het verder niet wordt ingebed in een werkplan of het scholingsbeleid van de instelling.

3.4 Vertaling van beleid naar pedagogisch handelen in de praktijk

Pedagogische uitgangspunten

De meeste kinderopvangorganisaties benoemen algemene principes voor het pedagogisch handelen. Seksualiteit maakt hier wel of niet onderdeel van uit.

Een aantal voorbeelden:

- Eén kinderopvangorganisatie werkt vanuit de pedagogische cirkel waarin zeven zinnen en zintuigen zijn uitgewerkt. Voor seksualiteit wordt hierbij vooral een appèl gedaan op de fysieke en emotionele ontwikkeling.
- Een andere organisatie heeft leidende principes benoemd voor het pedagogisch handelen (REISOB) die ook van toepassing zijn op seksualiteit:
 - R = respect voor autonomie
 - E = emotionele ondersteuning
 - I = informatie en uitleg
 - S = structuur en grenzen aangeven
 - O = ontwikkeling stimuleren
 - B = begeleiden van interactie tussen kinderen
- In weer een andere organisatie zijn de pijlers gebaseerd op de drie 'R's': rust, reinheid, en regelmaat. Hier zijn onlangs nog vier pijlers aan toegevoegd: respect, resultaat, reflectie en ruimte. Hierbij is bewust gekozen voor een positieve insteek op seksualiteit van jonge kinderen naast een meer preventieve houding.

- Een andere organisatie werkt vanuit vier pijlers: plezier, ontwikkeling, fantasie en respect. Dit zijn pijlers waaraan seksualiteit en de begeleiding van de seksuele ontwikkeling van kinderen goed aan opgehangen kunnen worden.
- Eén kinderopvangorganisatie heeft het Vlaggensysteem (zie hieronder) vertaald naar pedagogische uitgangspunten en het pedagogisch beleid.
- Een kinderopvangorganisatie richt de aandacht op sturing op acceptabel en niet acceptabel seksueel gedrag van kinderen. Deze organisatie heeft dit expliciet benoemd in termen als: kinderen doen elkaar geen pijn, een kind doet niet iets wat een ander niet wil, er wordt geen macht gebruikt en het gedrag past bij de leeftijd van het kind.

Handvatten voor de praktijk

De vertaling van de pedagogische uitgangspunten in concrete handvatten voor de praktijk krijgt meestal vorm via themadagen, studiedagen of scholing van medewerkers. Soms wordt ook op persoonlijk niveau gereflecteerd op het professionele handelen en de eigen persoonlijke seksuele opvoeding. Bij een aantal organisaties zien de clustermanagers erop toe dat beleidsdocumenten levend worden gemaakt binnen de afdelingen en groepen. Dit gebeurt vaak aan de hand van casuïstiek uit de praktijk en vragen van pedagogisch medewerkers en/of ouders. Andere instrumenten die ingezet worden om pedagogisch handelen te begeleiden zijn opleidingsplannen of scholingstrajecten.

Bij sommige organisaties wordt gewerkt met een pedagogisch kwaliteitshandboek. Hierin worden seksualiteit en omgang met intimiteit uitgewerkt in richtlijnen voor het dagelijks handelen. Het is alleen niet duidelijk of medewerkers dergelijke handboeken raadplegen in de praktijk en of het handboek voldoende behulpzaam is.

Onder de werkers is vaak behoefte aan een kader om op een objectieve manier seksueel gedrag van kinderen te kunnen interpreteren. Het Vlaggensysteem, waarin verschillende seksuele gedragingen aan de hand van een beoordelingskader in kaart zijn gebracht (Frans & Franck, 2010) biedt hierin goede handvatten, maar is lang niet bij elke organisatie bekend. Het handelen wordt veelal nog gedomineerd door persoonlijke waarden en normen van de professional.

3.5 Inbedding van visie en beleid

Inbedding in de eigen organisatie

Een aantal kinderopvangorganisaties is nog maar net gestart met visie- en beleidsontwikkeling op dit thema. In organisaties waar al een visie of beleid is geformuleerd, is deze meestal nog niet structureel verankerd in alle lagen van de organisatie. De aandacht voor seksualiteit wordt vooral geborgd door scholing van medewerkers, staf en management en deelname aan studiedagen of teamdagen. Sommige organisaties hebben een concreet handelingsplan rondom de omgang met seksueel gedrag van jonge kinderen uitgewerkt voor de praktijk, en dit ook vastgelegd in een kwaliteitshandboek.

Structurele inbedding vraagt ook draagvlak vanuit het management en de staf. Zij moeten erop toezien dat het thema regelmatig op de agenda staat van teamoverleggen en beleidsdagen. Zo heeft het MT van één organisatie als eis gesteld dat het thema minimaal één keer per jaar op de agenda komt van de betreffende locatie. Managers en/of staf kunnen toezien op de kwaliteit van het pedagogisch handelen van professionals en waar nodig hierop bij sturen.

Onderdeel van kwaliteitsbeleid

Een kinderopvangorganisatie die al langer beleid heeft op het thema seksualiteit geeft aan dat het thema voortdurend aandacht en onderhoud vraagt. Elk jaar doen zich weer nieuwe vragen of ontwikkelingen voor, waar je als organisatie bij aan moet sluiten. Borging vindt vooral plaats doordat pedagogisch medewerkers dossiers bijhouden aan de hand van kwaliteitsregistraties. Als er zorgen zijn over de ontwikkeling of opvoeding of vermoedens van seksuele grensoverschrijding wordt een registratieformulier ingevuld. De locatiemanagers en pedagogen bespreken de formulieren met de teams. De formulieren worden ook door de managers bekeken. Dit is via de HKZ certificering (Harmonisatie Kwaliteitsbeoordeling in de Zorgsector) goed geborgd.

Cultuurverandering

Directie en management zijn ook verantwoordelijk voor de cultuur in een organisatie. Een open cultuur en een lerende werkomgeving zijn volgens een geïnterviewde manager belangrijke randvoorwaarden om beleid duurzaam in te bedden op de werkvloer. Juist bij een gevoelig onderwerp als seksualiteit bestaat het risico dat medewerkers geneigd zijn bij twijfels of vermoedens niet te handelen of juist overactief te reageren.

Deskundigheidsbevordering

Bij de meeste kinderopvangorganisaties lijkt deskundigheidsbevordering van medewerkers het belangrijkste instrument voor een duurzame inbedding van het thema in de organisatie. Niet alleen pedagogisch medewerkers maar ook staf en leidinggevendenden moeten geschoold zijn. Bij één kinderopvangorganisatie hebben locatiemanagers een workshop gekregen met tools om het beleid op thema seksualiteit te verankeren en om hierop te sturen in de organisatie. Bij een aantal kinderopvangorganisaties is het thema ingebed in de reguliere na- en bijscholing. Zo krijgen bij één organisatie alle nieuwe medewerkers standaard een training over signalering seksueel misbruik.

3.6 Successen en knelpunten

Successen en opbrengst investering

In de gesprekken komen een aantal successen en succesfactoren naar voren:

- *Anders reageren op seksueel gedrag van kinderen.* Eén kinderopvangorganisatie waar het thema al langer is opgenomen in het beleid, medewerkers zijn geschoold en ouders zijn geïnformeerd, constateert dat er nu anders op het gedrag van kinderen wordt gereageerd dan vroeger. In het verleden werd eerder repressief gereageerd op onschuldig seksueel gedrag van kinderen. Nu er meer kennis en bewustzijn is over de normale seksuele ontwikkeling, zien ze dat er minder paniekerig wordt gereageerd en kinderen de ruimte krijgen om te experimenteren.
- *Meer openheid en minder handelingsverlegenheid.* Andere kinderopvangorganisaties zien als belangrijkste (reeds behaalde of in de nabije toekomst te verwachten) winst: meer openheid over het onderwerp, minder handelingsverlegenheid, een meer ontspannen klimaat, een scherpere blik op de ontwikkeling van het kind, adequater kunnen inspelen op behoeften en vragen van kinderen en ouders, een betere gesprekspartner zijn voor kinderen, sneller kunnen signaleren als er iets misgaat en een duidelijker kader voor pedagogisch handelen en daardoor minder onrust en een veiliger klimaat.
- *Totaalaanpak, positieve insteek en grootte van de organisatie.* Een kinderopvangorganisatie die al langer met het thema bezig is noemt als succesfactoren: de totaalaanpak, de positieve insteek van seksualiteit en het feit dat het thema op alle niveaus van de organisatie en in organisatiesystemen is ingebed. Een factor die volgens hen ook bijdraagt aan het succes, is het feit dat zij een grote organisatie zijn met een eigen scholingspoot. Hierdoor kan de opgebouwde deskundigheid breed worden uitgezet.
- *Meer systematisch met het thema aan de slag zijn.* Andere organisaties zien als succes dat zij meer systematisch met het thema aan de slag gaan, bijvoorbeeld rondom signalering kindermishandeling en het opbouwen en verspreiden van kennis over de seksuele ontwikkeling van het kind, maar ook via de inbedding van het thema in kwaliteitssystemen.

Knelpunten

In de gesprekken komt een aantal knelpunten naar voren:

- *Gevoeligheid van het onderwerp.* Een veelgehoord knelpunt is het feit dat seksualiteit van kinderen een gevoelig en lastig bespreekbaar onderwerp is. Seksualiteit en seksueel gedrag van jonge kinderen worden snel geassocieerd met seksueel misbruik en de kijk op het thema wordt gekleurd door persoonlijke waarden en normen. Onder pedagogisch medewerkers bestaat vaak gêne. Niet alleen de waarden en normen van collega's maar ook die van ouders kunnen botsen met elkaar. Sommige ouders zijn van mening dat het onderwerp niet thuishoort in de kinderopvang. In sommige culturen is praten over dit onderwerp niet vanzelfsprekend.

- *Geen vanzelfsprekend thema.* Seksualiteit is geen vanzelfsprekend thema terwijl zich wel met enige regelmaat seksuele gedragingen voordoen in de groepen. Er ontstaat vaak pas interesse voor het thema op het moment dat het thema lastig gaat worden. Het is pas urgent als zich incidenten voordoen en het imago van de kinderopvang in het geding is.
- *Beperkte kennis en deskundigheid.* De kennis en deskundigheid op dit onderwerp zijn vaak beperkt. In de opleidingen (PW, SPH en Pedagogiek) komt het thema niet of nauwelijks aan bod. Persoonlijke reflectie op het onderwerp is niet gemakkelijk. Het is ook lastig om collega's aan te spreken op hun visie of persoonlijk handelen omdat de collegiale omgang in de kinderopvang hoog in het vaandel staat. Daarnaast werken er in de kinderopvang medewerkers met uiteenlopende achtergronden. De visie, waarden en normen van verschillende medewerkers kunnen met elkaar botsen.
- *Onzekerheid.* Medewerkers voelen zich vaak onzeker rondom dit onderwerp. Sommigen vertonen schuilgedrag. Ze hebben wel iets gezien maar durven dit niet te bespreken veelal uit angst voor represailles of uit angst op hun competenties aangesproken te worden. Een veilige leeromgeving is hierbij essentieel. Ook leidinggevendenden weten niet goed raad met het thema. Ze worden geconfronteerd met eigen waarden en normen. Naar aanleiding van de zaak in Amsterdam zijn mannelijke medewerkers meer onder druk komen te staan. Opeens wilden ouders niet meer dat er een mannelijke medewerker bij hun baby was of moest er altijd een collega met een mannelijke medewerker mee.
- *Diversiteit.* In de kinderopvang (kinderdagverblijven en buitenschoolse opvang) is sprake van een grote diversiteit in leeftijd en achtergrond van kinderen en ouders. Soms zijn de situaties in de opvang complexer dan in de thuissituatie, en oudere kinderen in de buitenschoolse opvang lopen soms grotere risico's.
- *Ouders.* Een belangrijk knelpunt dat veelvuldig werd genoemd zijn de ouders. Medewerkers hebben vaak niet geleerd hoe zij met ouders het gesprek over seksualiteit of seksueel gedrag van kinderen kunnen aangaan. Ouders zijn niet altijd op de hoogte van de normale seksuele ontwikkeling en ouders reageren daardoor soms erg geëmotioneerd of overbezorgd.
- *Bezuinigingen.* Vanwege bezuinigingen worden nu andere prioriteiten gesteld in de kinderopvang en wordt er flink gereorganiseerd. De focus ligt nu veel meer op taal en rekenen in plaats van op de pedagogische aspecten. Dit heeft er bij een aantal kinderopvangorganisaties toe geleid dat het scholingsaanbod stevig is ingeklonken. Bij één organisatie werden vijf jaar geleden nog alle medewerkers (500) geschoold in seksualiteit en intimiteit, seksuele ontwikkeling en signalering van seksueel misbruik. Nu is er alleen nog maar een training over signalering seksueel misbruik. Het algemene stuk over seksuele ontwikkeling en wat normaal is, krijgt nu door bezuinigingen geen vervolg meer. Ditzelfde geldt voor de aanvullende training rondom gespreksvaardigheden en het bespreken van het thema met ouders.
- *Ontbreken van een trekker.* Als niemand in een organisatie aan het thema trekt of dit oppakt, zakt het onderwerp weg.
- *Betrekken van school.* Als de kinderopvang (betreft met name buitenschoolse opvang) iets signaleert of zich zorgen maakt over het seksuele gedrag van een kind is het lastig om hier ook de school bij te betrekken. De school is vaak terughoudend uit angst voor een negatief imago of sterke emotionele reacties van ouders.

3.7 Ondersteuningsbehoeften

Deskundigheidsbevordering

Bij kinderopvangorganisaties die recent zijn gestart met het ontwikkelen van een visie en beleid op het onderwerp is grote behoefte aan scholing van medewerkers op kennis over de seksuele ontwikkeling van kinderen en het bespreekbaar maken van het thema. Binnen de buitenschoolse opvang is soms sprake van seksueel uitdagend gedrag van jonge pubers en vroege seksuele rijping. Daar bestaat ook behoefte aan duidelijke handvatten voor de praktijk en preventief handelen. Ook is er behoefte aan aandacht voor het thema relatievorming: hoe leer je kinderen wat intimiteit is, hoe leg je contacten en hoe leer je kinderen onderscheid te maken tussen prettige van minder prettige contacten. Een andere scholingsbehoefte ligt op het terrein van gespreksvoering met

verontruste ouders naar aanleiding van seksueel gedrag of seksuele omgang van kinderen op de groep.

Advies en begeleiding

Binnen de kinderopvang is ook behoefte aan advies bij het duiden van seksueel gedrag van kinderen. Medewerkers vragen zich af of het seksuele gedrag normaal of abnormaal is of ze maken zich zorgen over bepaald gedrag en wat men in die situaties kan doen.

Staf en teamleiders hebben behoefte aan ondersteuning bij de ontwikkeling en de vertaalslag van visie en beleid naar het pedagogisch handelingsplan. Ook zij voelen zich soms ongemakkelijk bij het thema en zijn bang dat het allerlei dingen gaat oproepen. Juist op het gebied van seksualiteit lijkt men anders om te gaan met het stellen van regels en grenzen dan bij andere opvoedingsdomeinen. Een voorbeeld: "Als een kind zit te neuspeuteren, wordt snel gezegd: prima als je dat wilt doen, maar niet als we aan tafel zitten. Als een kind aan tafel op een stoel zit te rijden, lijkt de situatie ineens veel ingewikkelder te worden, en wordt het gedrag genegeerd of er wordt gezegd dat het niet mag."

Er is ook behoefte aan ondersteuning bij de organisatie van ouderavonden over dit thema of een platform waar ouders ervaringen over dit onderwerp met elkaar kunnen uitwisselen.

Materialen

Een aantal kinderopvangorganisaties heeft behoefte aan een soort toolkit voor de kinderopvang bestaande uit voorbeelden van een visie, pedagogisch beleid en tips voor materialen (leesboekjes voor kinderen en opvoedtips voor ouders). De toolkit zou ook handvatten moeten bieden hoe je het thema bespreekbaar maakt met medewerkers en hoe je draagvlak kunt ontwikkelen.

3.8 Ondersteuningsaanbod, invloedrijke kanalen en rol van Rutgers WPF

Ondersteuningsaanbod

Er zijn diverse kanalen en organisaties die een uiteenlopend ondersteuningsaanbod bieden voor de kinderopvang.

- *Workshops.* Deze worden zowel incompany gegeven als ook op studiedagen en congressen. Belangrijkste onderdelen van de workshops zijn de seksuele ontwikkeling van kinderen en het omgaan met concrete situaties.
Een voorbeeld van onderdelen van een workshop:
 - Wat is seksualiteit?
 - Wat is kinderseksualiteit?
 - Seksuele ontwikkeling van kinderen van 0-12 jaar.
 - Omgaan met seksueel getint gedrag van kinderen.
 - In gesprek met ouders.
 - Casuïstiek.
- *Trainingen voor pedagogisch medewerkers.* De duur van de trainingen varieert van 2 tot 4 dagdelen. In de trainingen komen ook de onderwerpen aan de orde die genoemd zijn bij de workshops, maar dan uitgebreider. In de trainingen is ook meer aandacht voor het pedagogische aspect.
Een voorbeeld van onderdelen van een training:
 - Seksuele ontwikkeling van kinderen van 0-12 jaar.
 - Hoe kijk je zelf tegen seksualiteit aan? Waar liggen je eigen grenzen?
 - Hoe ga je het gesprek aan?
 - Seksueel misbruik.
 - Beleid en regels.
- *Trainingen voor leidinggevenden.* In deze trainingen wordt vooral ingezoomd op hoe leidinggevenden kunnen omgaan met thema's en vragen en hoe zij pedagogisch medewerkers hierin kunnen ondersteunen en aansturen.
- *Train-de-trainers.* Hierbij worden leidinggevenden getraind om zelf de trainingen aan pedagogisch medewerkers te verzorgen.

Een aantal trainingen rondom seksualiteit staat op de opleidingslijst van BBK:

- 'Lekker in je lijf! Omgaan met intimiteit en seksualiteit in de kinderopvang'
- 'Seksuele opvoeding van jonge kinderen voor leidinggevenden'
- 'Training seksualiteit en lichamelijke bij jonge kinderen'

Er staan ook een paar trainingen op de lijst, waarbij seksualiteit een (klein) onderdeel van de training is. Als een training op de lijst van BKK staat, betekent dit dat een organisatie een vergoeding kan aanvragen voor het volgen van de training. Het is onduidelijk of deze mogelijkheid blijft bestaan.

In de praktijk blijkt dat kinderopvangorganisaties deels gebruik maken van dit aanbod. Daarnaast maken zij ook gebruik van regionale aanbieders.

Naast een trainingsaanbod bestaan er ook andere vormen van ondersteuning zoals boekjes en brochures voor ouders en kinderen (o.a. van Delfos, Van der Doef, Zwiep en Rutgers WPF) en draaiboeken voor ouders, bijvoorbeeld draaiboeken voor een ouderbijeenkomst (zie bijvoorbeeld Van der Vlugt & Maris, 2012). Sommige kinderopvangorganisaties zijn hiervan op de hoogte, andere niet. Ook bestaan er boekjes en artikelen in tijdschriften die organisaties een handvat kunnen bieden voor de begeleiding van kinderen in hun seksuele ontwikkeling en voor het ontwikkelen van beleid (zie bijvoorbeeld Zwiep, 2012a en Zwiep, 2012b).

Vragen vanuit het veld

De aanbieders geven aan dat zij uiteenlopende vragen krijgen uit het veld:

- Vragen die te maken hebben met twijfels van pedagogisch medewerkers over het gedrag van een kind: is dat normaal of niet?
- Vragen naar aanleiding van zorgen dat er iets aan de hand zou kunnen zijn, of naar aanleiding van een incident of een gebeurtenis waar men geen raad mee weet.
- Vragen die te maken hebben met het aangaan van een gesprek met ouders en het ingaan op vragen van ouders over gedrag van hun kind of hoe kinderen zich onderling gedragen.
- Vragen die te maken hebben met de confrontatie met de eigen normen en waarden rondom seksualiteit en seksuele opvoeding.
- Vragen om te ondersteunen bij het ontwikkelen van beleid.
- Vragen over afstemming met het basisonderwijs (incidenteel).

De hier genoemde vragen en punten stemmen overeen met hetgeen uit de interviews met vertegenwoordigers van de kinderopvangorganisaties naar voren kwam.

De aanbieders hebben het idee dat er de laatste tijd meer bewustzijn binnen kinderopvang is dat men iets met het thema moet. Het accent ligt daarbij echter vooral op signaleren en het verhogen van de weerbaarheid van het kind. Een ander punt is dat de kinderopvang op het moment wordt geconfronteerd met bezuinigingen en dat de kinderopvang al zo veel moet. De inspectie door de GGD heeft daarbij altijd prioriteit.

De aanbieders zien als ideaal scenario dat kinderopvangorganisaties na het volgen van een workshop of training aan de slag gaan met het formuleren van beleid of dat zij na een advies over beleid een training gaan volgen. Soms gebeurt dit ook. Als ideaal wordt ook gezien dat de organisatie dan ook ouderavonden gaat verzorgen. In een aantal gevallen gebeurt dat ook, waarbij de aanbieders ook ondersteuning bieden, bijvoorbeeld door de eerste ouderavond zelf te verzorgen. Met betrekking tot de ouderavonden wordt opgemerkt dat het aantal ouders dat deelneemt aan een ouderavond sterk varieert (van 4 tot 20 of meer) en dat er grote diversiteit bestaat onder ouders als het gaat om opvattingen over hoe kinderen zich kunnen en mogen gedragen: ouders die niet willen dat hun kinderen in hun blootje lopen versus ouders die dat prima vinden, ouders die geen verkleedpartijen willen versus ouders die dat prima vinden. Vanuit de GGD wordt opgemerkt dat ouderavonden die gekoppeld zijn aan de Week van de Lentekriebels (een projectweek voor het basisonderwijs) vaak een goede opkomst hebben. Dit roept de vraag op of er niet een relatie gelegd kan worden tussen deze week, het basisonderwijs en de kinderopvang.

Invloedrijke kanalen

De kinderopvangorganisaties hebben verschillende kanalen en organisaties genoemd die kansrijk kunnen zijn om het thema in de kinderopvang te agenderen en te borgen.

- Thema agenderen bij de branche organisatie voor de kinderopvang.
- Thema onderdeel uit laten maken van kwaliteitsbeleid en landelijke scholingskaders van BKK.
- Thema agenderen bij het Ministerie van SZW (financier kinderopvang).
- Thema agenderen bij provinciale of regionale ondersteuningsorganisaties voor de kinderopvang (bijvoorbeeld JSO voor Zuid Holland) en deze van informatie en tools voorzien.
- Aansluiting bij KIK (Kwaliteit In Kinderopvang).
- Thema agenderen op landelijke congressen of studiedagen (de verwachting is dat deze gezien de bezuinigingen minder bezocht gaan worden).
- Artikelen over de seksuele ontwikkeling en seksuele opvoeding van jonge kinderen publiceren in vaktijdschriften voor de kinderopvang (Kinderopvang (vakblad voor professionals in kindercentra), Management kinderopvang (vakblad voor het management in de kinderopvang), KIDDO (pedagogisch vakblad voor de kinderopvang) en BBMP (Beleid, Bestuur, Management & Pedagogiek in de kinderopvang)).
- Bij grote kinderopvangorganisaties relevante informatie laten opnemen in interne nieuwsbrieven (bijvoorbeeld Kiddel bij Kinderopvang Humanitas).
- Het thema seksuele ontwikkeling van jonge kinderen en relevante materialen een plek geven bij KindVak (beurs voor kinderopvang).
- Kinderopvangorganisaties informeren over ontwikkelingen en gebruik maken van de ervaringen van de voorlopers.
- Thema agenderen in de opleidingen voor MBO PW en HBO opleidingen SPH en Pedagogiek. Ook aandacht voor culturele diversiteit.
- Informatie over het thema op relevante websites voor de kinderopvang plaatsen, bijvoorbeeld op Kinderopvangtotaal.nl).
- Aansluiten bij e-learning modules voor pedagogisch medewerkers, bijvoorbeeld die van KINDwijzer (een landelijk netwerk van 15 kinderopvangorganisaties).

Rol van Rutgers WPF

De producten en diensten van Rutgers WPF blijken bij de meeste kinderopvangorganisaties nog niet bekend te zijn. Men is van mening dat Rutgers WPF een belangrijke rol kan spelen bij het ondersteunen van kinderopvangorganisaties, omdat de visie van Rutgers WPF goed aansluit bij die van de kinderopvang (ontwikkelingsgericht, preventief en positief).

Rutgers WPF zou een rol kunnen spelen in de advisering en ondersteuning van kinderopvangorganisaties bij visie- en beleidsontwikkeling, de organisatie van ouderbijeenkomsten en deskundigheidsbevordering van medewerkers. Rutgers WPF zou ook zorg kunnen dragen voor een toolkit met concrete voorbeelden hoe je als organisatie met het thema aan de slag kunt gaan en hoe je een visie kunt inbedden in het pedagogisch beleid. Onderdeel van de toolkit zouden ook themaboxen voor verschillende leeftijdsgroepen kunnen zijn, met geschikte materialen voor kinderen (leesboekjes, spellen e.d.) en ouders (informatie, tips).

Daarnaast zou Rutgers WPF ook een rol kunnen spelen op de volgende gebieden:

- Link leggen tussen activiteiten in de buitenschoolse opvang (onderscheid maken tussen 4-8 jarigen en 8-12 jarigen) en het basisonderwijs (Week van de Lentekriebels). 'Ontdekken wat je fijn en niet fijn vindt en bevordering van weerbaarheid' zou hierbij een verbindend thema kunnen zijn.
- Vlaggensysteem inbedden in de kinderopvang (kinderdagverblijven en buitenschoolse opvang).
- Ervoor zorgen dat het thema op de agenda blijft, met daarbij niet alleen aandacht voor (de preventie van) seksueel misbruik, maar ook voor de normale seksuele ontwikkeling.

- Lobbyen om het thema seksualiteit in de opleidingen MBO PW en HBO SPH en Pedagogiek te krijgen.
- Thema expliciet agenderen in pedagogische beleidskaders.
- Verspreiden van informatie over good practices rondom visie, beleid en praktijk.
- In filmpjes laten zien hoe professionals seksualiteit ter sprake kunnen brengen.
- Geschikte materialen en tools op een website toegankelijk maken.
- Coördineren van een pool van trainers/ondersteuners.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

Thema leeft!

Een belangrijke conclusie is dat het thema seksualiteit bij jonge kinderen leeft in de kinderopvang. Het wordt genoemd in de pedagogische kaders en de praktijk wordt regelmatig geconfronteerd met vraagstukken rondom seksueel gedrag van kinderen. De mate waarin de kinderopvangorganisaties hiertoe een visie en beleid ontwikkelen en uitwerken voor de praktijk, verschilt onderling sterk. Wel neemt het inzicht toe dat veel seksuele gedragingen van jonge kinderen onschuldig zijn en onderdeel uitmaken van de seksuele ontwikkeling. De kennis en inzichten hieromtrent zijn echter nog niet breed gedeeld en gedragen in alle lagen van de organisatie.

Interne en externe noodzaak of aanleiding

Niet alleen interne incidenten of vragen van medewerkers hebben bijgedragen aan meer aandacht voor dit onderwerp. Ook incidenten rondom seksueel misbruik in andere kinderopvangorganisaties en recentelijk de zedenzaak in Amsterdam (rapport Gunning), hebben ervoor gezorgd dat er ook landelijk meer sturing is op kwaliteit (BKK) en veiligheid van de kinderopvang. Met name de protocollen rondom signalering van seksueel misbruik en de procedures rondom melding hebben een plek gekregen in de kinderopvang.

Seksualiteit in pedagogisch beleid

Seksualiteit wordt in veel kinderopvangorganisaties opgehangen aan het pedagogisch beleid. Uitgangspunten rondom pedagogisch kwaliteitsbeleid bieden goede aanknopingspunten voor het praktisch handelen. Het beleid richt zich echter veelal op preventie van seksueel misbruik en het adequaat leren duiden van seksueel gedrag. Het richt zich in veel mindere mate op de bevordering van een positieve seksuele ontwikkeling van het kind waarin ook aandacht is voor weerbaarheid, acceptatie van seksuele diversiteit, genderrolgedrag en het leren aangaan van intieme relaties.

Geen vanzelfsprekende zaak

Er is een groot verschil in taakopvattingen rondom dit onderwerp in de kinderopvang. Sommige organisaties zien juist op dit onderwerp voor zichzelf een belangrijke rol weggelegd terwijl andere hier niet expliciet aandacht aan willen besteden. Voor de één is seksuele opvoeding meer een taak van ouders en moet het thema beslist niet te groot gemaakt worden, voor een andere kinderopvangorganisatie is het thema een must.

Borging ontbreekt nog

Het thema staat nog niet zo lang op de agenda van de kinderopvang. Studiedagen of artikelen in vaktijdschriften over de seksuele ontwikkeling en de begeleiding van kinderen hierin blijken een belangrijke motor om het thema positief te agenderen in de kinderopvangorganisatie zelf. Een paar kinderopvangorganisaties zijn voorloper op dit terrein en plukken inmiddels de eerste vruchten van hun aanpak. De belangrijkste winst zien zij in meer openheid over het onderwerp, meer kennis en deskundigheid, een veiliger klimaat en minder paniek als zich seksueel gedrag voordoet op de groepen. De meeste organisaties bevinden zich in de fase van visie- en beleidsontwikkeling en verdere uitrol in de organisatie. Daadwerkelijke evaluatie en borging van visie en beleid op dit thema in de organisatie vinden mondjesmaat plaats. Kinderopvangorganisaties die warm pleitbezorger zijn van het thema en de kwaliteit hiervan expliciet blijven bewaken in beleid en professioneel handelen, maken de grootste kans dit ook op langere termijn te borgen.

Huidig tijdsgewricht biedt kansen maar ook risico's

De kinderopvang wordt bijna wekelijks geconfronteerd met vraagstukken over seksualiteit en de roep om een duidelijk handelingskader op de werkvloer is aanwezig. Toch loopt het thema in dit huidige tijdsgewricht ook grote kans om te sneuvelen of slechts heel beperkt opgepakt te worden. De eerste prioriteit ligt vooral bij een veilig opvoedingsklimaat. De neiging is groot om dan vooral

repressief in plaats van proactief beleid in te zetten. En om in te zetten op het signaleren van seksuele grensoverschrijding en geen aandacht (meer) te besteden aan een positieve seksuele ontwikkeling of weerbaarheid. Het thema is ook kwetsbaar gezien het huidige politieke klimaat waarin de kinderopvang wordt geconfronteerd met grote bezuinigingen. Aandacht voor het thema wordt als belangrijk gezien maar niet altijd geprioriteerd of na verloop van tijd geëvalueerd.

Lastig thema

Seksualiteit blijft een lastig thema en is zeker geen vanzelfsprekend onderwerp. De handelingsverlegenheid wordt wel aangepakt via scholingen en duidelijke kaders voor het pedagogisch handelen. Maar het thema vraagt voortdurend onderhoud. Mede gezien het feit dat weinig medewerkers hierop geschoold zijn, het verloop soms groot is en in de opleidingen MBO PW en HBO SPH en Pedagogiek hier nog nauwelijks aandacht voor is, blijft deskundigheidsbevordering van groot belang.

4.2 Aanbevelingen

Meer kennis en deskundigheidsbevordering

Scholingen en trainingen van pedagogisch medewerkers om handelingsverlegenheid te overwinnen, seksueel gedrag adequaat te duiden en kinderen te begeleiden bij een gezonde seksuele ontwikkeling, zouden meer prioriteit moeten krijgen. Aan al deze aspecten dient aandacht besteed te worden, d.w.z. dat het accent in de scholing niet eenzijdig gelegd mag worden bij signalering en preventie van seksueel misbruik. Het management zal brede scholing moeten blijven faciliteren. Ook pedagogen en managers hebben ondersteuning nodig om ingezet beleid te kunnen monitoren of sturen. Binnen grote kinderopvangorganisaties of bredere allianties kan deskundigheid op dit terrein meer uitgewisseld en gefaciliteerd worden.

Communicatie met ouders

Pedagogisch medewerkers zouden meer handvatten moeten krijgen hoe zij met ouders kunnen communiceren over het thema seksualiteit. Zorgen moeten serieus genomen worden en seksueel gedrag moet adequaat geduïd worden. Ook bij ouders ontbreekt het vaak aan informatie over de normale seksuele ontwikkeling. Ondersteunend materiaal dat reeds voor ouders is gemaakt (projecten basisonderwijs) zou via de kinderopvang ontsloten kunnen worden. De GGD zou mogelijk ook een rol kunnen spelen bij de ondersteuning van ouderavonden over dit thema.

Praktische vertaalslag van beleid

Bij een aantal instellingen zijn de visie en het beleid vertaald in een pedagogisch handelingsplan. Juist voor de kinderopvang is het van belang een praktische vertaalslag te maken van beleidsuitgangspunten voor de alledaagse praktijk. Casuïstiek uit de praktijk van de kinderopvang en naschoolse opvang kan meer gebundeld en uitgewerkt worden met concrete en bruikbare handvatten voor de praktijk.

Verbinding kinderopvang en onderwijs

Kinderen in de buitenschoolse opvang zitten ook op school. Een derde van de basisscholen besteedt tijd aan relationele en seksuele vorming. In de regio zou meer samenwerking tot stand gebracht kunnen worden rondom het thema seksualiteit en weerbaarheid van jonge kinderen. Zo zou het project Week van de Lentekriebels dat gericht is op het basisonderwijs, verbreed kunnen worden naar de buitenschoolse opvang. Producten die voor het onderwijs zijn gemaakt zouden (met enige aanpassing) ook binnen de buitenschoolse opvang een plek kunnen krijgen.

Evaluatie en borging

De indruk bestaat dat het pedagogisch beleid rondom seksualiteit nog niet voldoende wordt geëvalueerd en geborgd in de organisaties. Om zorg te dragen voor een duurzame borging zal nog verder gekeken moeten worden welke instrumenten hiertoe succesvol kunnen zijn. Managers en staf zouden meer ondersteund kunnen worden bij het monitoren en het borgen van het beleid op dit thema.

Agendering en ambassadeurs

Het thema seksualiteit zou een vanzelfsprekend onderdeel moeten zijn van het pedagogisch handelingskader. Immers de kinderopvang heeft een belangrijke taak in de opvoeding van het kind en dient zorg te dragen voor een veilig opvoedingsklimaat. Een positieve insteek van seksualiteit en de bevordering van een gezonde seksuele ontwikkeling van kinderen alsook weerbaarheid zouden meer op de politieke agenda moeten staan. Wetenschappers, pedagogen en managers in de kinderopvang kunnen hierin een belangrijke ambassadeur zijn.

Digitaal platform en toolkit

Op basis van de gesprekken schatten we in dat bij veel kinderopvangorganisaties beleid over seksualiteit en begeleiding van kinderen bij een positieve seksuele ontwikkeling nog in de kinderschoenen staat. Er zijn inmiddels een paar voorlopers die hun kennis en ervaringen zouden kunnen delen met andere opvangorganisaties. De inrichting van een digitaal platform met goede voorbeelden van visie en beleid van voorlopers, en een toolkit zouden goede inspiratiebronnen kunnen zijn voor kinderopvangorganisaties.

Opleidingen

Het thema seksualiteit van jonge kinderen zou structureel ingebed moeten zijn in het competentieprofiel en de opleidingen voor de kinderopvang (MBO PW en HBO SPH en Pedagogiek). Aankomende professionals raken zo meer vertrouwd met het onderwerp en krijgen handvatten voor de praktijk. Rutgers WPF zou hierin een initiërende en inhoudelijke rol kunnen spelen.

Tot slot

De verkenning heeft een aantal waardevolle en bruikbare inzichten opgeleverd die richting kunnen geven aan het (verder) ontwikkelen en implementeren van een visie en beleid rondom seksualiteit binnen kinderopvangorganisaties.

De verkenning kent ook een aantal beperkingen:

- In de literatuur hebben we vooral gekeken in hoeverre bestaande pedagogische handelingskaders handvatten bieden voor het inbedden van het thema seksualiteit binnen de kinderopvang. Gezien het budget was het niet mogelijk om een uitgebreide literatuurstudie te doen. Het was ook niet mogelijk om systematisch na te gaan in hoeverre binnen de opleidingen het thema seksualiteit aan de orde komt.
- In de verkenning hebben we gesproken met medewerkers van een beperkt aantal kinderopvangorganisaties. Het betrof met name organisaties die al daadwerkelijk aan de slag zijn met thema seksualiteit en/of bij wie het thema seksualiteit leeft. Dit geeft mogelijk een enigszins vertekend beeld van de stand van zaken binnen de kinderopvang.
- Er hebben geen gesprekken plaatsgevonden met vertegenwoordigers van de MO-raad en BKK. Het doel van deze gesprekken was om behoeften en knelpunten te peilen en om mogelijkheden voor kwaliteitsborging en certificering te verkennen. De verkenning heeft wel inzicht gegeven in de behoeften en knelpunten, maar minder in de mogelijkheden voor kwaliteitsborging en certificering. Dit zou, bij een verdere uitwerking, nader onderzocht moeten worden.
- Er hebben geen gesprekken plaatsgevonden met vertegenwoordigers van de wetenschap. Het doel van die gesprekken was om inzicht te krijgen in theoretische beschouwingen over pedagogisch handelen in de kinderopvang in relatie tot seksualiteit. We hebben dit deels kunnen ondervangen door documenten (pedagogische kaders) te bekijken, waarbij deze organisaties en wetenschappers betrokken zijn geweest.
- Het thema diversiteit is in de gesprekken slechts terloops aan de orde gekomen. Dit zou verder onderzocht moeten worden en bij een verdere uitwerking zeker meegenomen moeten worden.

Referenties

- Boogaard, M., Hoex, J., Dalen-Kapteijn, M. van, & Gevers Deynoot-Schaub, M. (2012). *Pedagogisch kader gastouderopvang; november 2012*. Verschijnt in 2013 in boekvorm.
- Commissie Onderzoek Zedenzaak Amsterdam (2011). *Rapport onafhankelijke Commissie Onderzoek Zedenzaak Amsterdam*.
- Frans, E., & Franck, T. (2010). *Vlaggensysteem. Praten met kinderen en jongeren over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Homan, T., & Veen, A. van der (2012). *Beleid seksualiteit binnen SKSG*. Groningen: SKSG.
- Keulen, A., van, & Singer, E. (2012). *Samen verschillend. Pedagogisch kader diversiteit in kindercentra 0-13 jaar*. Amsterdam: Reed Business.
- Rixen-Walraven, M. (2000). *Tijd voor kwaliteit in de kinderopvang (oratie)*. Amsterdam: Vossiuspers AUP.
- Rutgers WPF (2011). *Richtlijn seksuele en relationele vorming. Visie, doelen en uitgangspunten*. Utrecht: Rutgers WPF.
- Schreuder, L., Boogaard, M., Fukkink, R., & Hoex, J. (2011). *Pedagogisch kader kindercentra 4-13 jaar. Springplank naar een gefundeerde aanpak in de buitenschoolse opvang*. Amsterdam: Reed Business.
- Schreuder, L., Abrahamse, S., & Linden, P. van der (2012). *Preventie van seksueel misbruik in de kinderopvang*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Singer, E., & Kleerekoper, L. (2009). *Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar*. Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg.
- Vlugt, I. van der, & Maris, S. (2012). *Kriebels op school. Draaiboek voor een ouderavond over relaties en seksualiteit in het basisonderwijs*. Utrecht: Rutgers WPF.
- Zwiep, C. (2008). *De seksuele opvoeding van jonge kinderen. Ervaringen van moeders en leidsters*. Amsterdam: Kind&Zo.
- Zwiep, C.S.(2009). De seksuele opvoeding binnen de opvang. Leidsters aan het woord. *KIDDO*, nr. 2, p. 18-20.
- Zwiep, C.S. (2012a). Seksuele opvoeding: pedagogische handvatten voor de praktijk. *PIP, pedagogiek in praktijk*, 69, p.11-16.
- Zwiep, C.S.(2012b). *Seksuele ontwikkeling. Methodiek voor pedagogische begeleiding in de kinderopvang en in het basisonderwijs*. Amsterdam: SWP.

Bijlage Lijst van geïnterviewde personen en organisaties

Kinderopvangorganisaties

BINK Kinderopvang, Hilversum

Marga Ganzevles, beleidsmedewerker pedagogiek en trainer
Machteld Rietman, manager scholing en opleiding

Kinderopvang Humanitas, Heerlen

Leonie Heutz, manager pedagogiek
Yvette Collin, regiopedagoog

Junis Kinderopvang, Alphen aan den Rijn

Miranda Kits, clustermanager
Annemieke Arens, beleidsmedewerker

KinderRijk, Amstelveen/Amsterdam

Carla Smits, manager buitenschoolse opvang
Tine Oudshoorn, manager kinderopvang

Korein Groep, Eindhoven

Bonny van Miltenburg, teamleider pedagogisch advies
Tineke Linssen, pedagogisch adviseur

SKSG, Groningen

Astrid de Bruin, hoofd pedagogen

Kinderopvang 2Samen, Den Haag

Marieke Bosma, hoofd innovatie, kwaliteit en pedagogiek

Aanbieders ondersteuning

Dana Trainingen

Wendy Doeleman, trainer, docent en schrijver

GGD Midden-Nederland

Edith Kuiper, GB-functionaris
Elzeline Strijker, orthopedagoog, gz-psycholoog, calamiteiten-functionaris

Kind & Zo / UvA

Channah Zwiep, pedagoog, onderzoeker, trainer en universitair docent

Stichting (i.o.) Kind en Seksualiteit

Melanie Linssen-Meijer, huisarts en (aspirant-)lid van de Huisarts Advies Groep Seksuele Gezondheid

Triodus

Annemiek Waage, pedagoog

Ouders

BOinK

Gjalt Jellesma, voorzitter
Suzanne Plaisier, beleidsmedewerker